

CLASSIFICATION OF CRIMES COMMITTED AGAINST MINORS: LEGAL AND CRIMINOLOGICAL APPROACHES

Ashurova Nilufar Oktamovna

Public Security University of the Republic of Uzbekistan

Associate Professor of the

Department of Criminal and Legal Sciences, Ph.D.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14191506>

ARTICLE INFO

Received: 14th November 2024

Accepted: 19th November 2024

Online: 20th November 2024

KEYWORDS

Minors, classification of crimes, legal protection, criminology, children's rights.

ABSTRACT

This article examines the legal and criminological classification of crimes committed against minors. The importance of improving legal and social mechanisms for the protection of minors and integrating international standards into national legislation is emphasized. It highlights the significance of crime classification for prevention and the application of effective legal measures.

КЛАССИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ: ПРАВОВОЙ И КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОДЫ

Ашурова Нилуфар Октамовна

Университет общественной безопасности Республики Узбекистан

Доцент кафедры криминально-правовых наук, к.ю.н.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14191506>

ARTICLE INFO

Received: 14th November 2024

Accepted: 19th November 2024

Online: 20th November 2024

KEYWORDS

Несовершеннолетние, классификация преступлений, правовая защита, криминология, права детей.

ABSTRACT

В статье рассматриваются правовые и криминологические аспекты классификации преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних. Акцент сделан на необходимости совершенствования правовых и социальных механизмов защиты несовершеннолетних, а также интеграции международных стандартов в национальное законодательство. Показано, что классификация преступлений имеет важное значение для их профилактики и применения эффективных правовых мер.

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАРГА НИСБАТАН СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИ ТАСНИФЛАШ: ҲУҚУҚИЙ ВА КРИМИНОЛОГИК ЁНДАШУВЛАР

Ашурова Нилуфар Ўктамовна

Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети
Жинойий-ҳуқуқий фанлар кафедраси доценти, ю.ф.ф.д.(PhD)
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14191506>

ARTICLE INFO

Received: 14th November 2024
Accepted: 19th November 2024
Online: 20th November 2024

KEYWORDS

Вояга етмаганлар, жиноятлар таснифи, ҳуқуқий ҳимоя, криминология, болалар ҳуқуқлари.

ABSTRACT

Мазкур мақолада вояга етмаганларга нисбатан содир этиладиган жиноятларнинг ҳуқуқий ва криминологик таснифи ўрганилган. Вояга етмаганларни ҳимоя қилиш учун ҳуқуқий ва ижтимоий механизмларни такомиллаштириш, шунингдек, қонунчиликка халқаро стандартларни интеграция қилиш муҳимлиги таъкидланган. Жиноятларнинг туркумлиниши уларни олдини олиш ҳамда самарали ҳуқуқий чоралар кўриш учун муҳим аҳамиятга эга экани кўрсатилган.

Ўзбекистонда вояга етмаганларга нисбатан жиноятлар, бошқа кўпгина давлатларда бўлгани каби, жамиятнинг эътибори ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг қатъий аралашувини талаб қилувчи жиддий муаммо ҳисобланади. Вояга етмаганларга қарши содир этилган жиноятлар нафақат уларнинг жисмоний ва руҳий соғлиғига салбий таъсир кўрсатади, балки уларнинг ҳаётга бўлган ишончини ҳам йўқотиши мумкин. Мазкур жиноятлар нафақат ҳуқуқ-тартибот органлари, балки бутун жамият учун жиддий ҳавф туғдиради.

Вояга етмаганларнинг жисмоний, руҳий ва ахлоқий ривожланиши уларнинг шахс сифатида тўлиқ шаклланиши учун муҳим аҳамиятга эга. Жамият уларнинг ҳар томонлама ривожланиши учун қулай шарт-шароит яратиши лозим. Бу қуйидагиларни ўз ичига олади:

Жисмоний ривожланиш: Вояга етмаганларнинг соғлом жисмоний ривожланишини таъминлаш учун зўравонлик, суиистеъмолчилик ва салбий омиллардан ҳимоя қилиш зарур.

Руҳий ривожланиш: Вояга етмаганларнинг психологик ҳолатига салбий таъсир кўрсатадиган ҳаракатлар, хусусан, қўрқитиш, таҳқирлаш ёки стрессга олиб келувчи вазиятлардан ҳимоя қилиш муҳим.

Ахлоқий ривожланиш: Вояга етмаганларнинг ахлоқий ва маънавий қадриятларини шакллантиришда уларга ноқонуний ва ахлоқий жиҳатдан ёмон таъсир кўрсатадиган ҳаракатлардан ҳимоя қилиш талаб этилади. Бу жумладан, вояга етмаганларни жиноий фаолиятга жалб қилиш ёки зарарли одатларга ўргатиш каби ҳолатларни ўз ичига олади.

Ўзбекистон Республикасида вояга етмаганларга нисбатан содир этиладиган жиноятларни квалификация қилиш жараёнида бир қатор муаммолар мавжуд бўлиб, улар ҳуқуқий жараёнларнинг аниқлиги ва адолатлилигига салбий таъсир кўрсатади. Бу муаммолар жиноятни тўғри квалификация қилишдаги хатоларга олиб келиб, нотўғри жазо чоралари қўлланилишига сабаб бўлиши мумкин. Хусусан, ёшни аниқлаш мураккаблиги. Вояга етмаганларга қарши жиноятларни квалификация қилишда ёшни

аниқлаш муҳим аҳамиятга эга, чунки жиноят қонунчилигида вояга етмаганларга нисбатан турли ёш тоифаларига мувофиқ турли жазо чоралари белгиланган. *Иккинчидан*, исботлаш базасининг етишмаслиги. Яъни, вояга етмаганларга нисбатан содир этиладиган жиноятларни аниқлаш ва исботлаш жараёнида етарли далилларни йиғиш кўпинча мураккаб бўлади. Бунинг асосий сабаблари сифатида гувоҳларнинг йўқлиги ёки тўғридан-тўғри далилларнинг мавжуд эмаслиги (кўп ҳолларда вояга етмаганлар ўзларига нисбатан содир этилган жиноятлар ҳақида гапирмасликка мойил бўлади, ёки уларнинг бошқа шахслар томонидан қўллаб-қувватланадиган далиллари бўлмади) ҳамда вояга етмаганларнинг ҳолати (жабрланувчи вояга етмаганлар ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун керакли даражада ҳимояланмаганликлари сабабли, уларга нисбатан содир этилган жиноятларни тўғри исботлаш қийинлашади). *Учинчидан*, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг малакаси ва хабардорлиги етишмаслиги. Бу эса жиноятларни нотўғри квалификация қилиш каби оқибатларга олиб келиши мумкин. Вояга етмаганларга нисбатан содир этилган жиноятларнинг нотўғри квалификация қилиниши ёки эътиборсиз қолдирилиши натижасида адолатсиз қарорлар қабул қилиниши мумкин.

Ш.Бердиевнинг фикрича, «жиноят кодексига вояга етмаган шахслар билан боғлиқ ижтимоий муносабатларни тартибга солиш концепциясининг икки хил тенденцияси (ёндашуви) мавжуд:

а) вояга етмаганлар жиноят объекти ҳисобланиб, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини жиноий тажовузлардан ҳимоя қилиш назарда тутилган, бунда вояга етмаган моддий ва маънавий зарар кўрган жабрланувчи шахс сифатида ҳуқуқлари ҳимоя қилиниши ифодаланган.

Мазкур ёндашувга кўра, вояга етмаган шахслар Жиноят кодексининг 118-119, 122-125, 127-131, 135-моддаларида жиноят объекти сифатида, шунингдек ҳам объект, ҳам жавобгарликни оғирлаштирувчи белги сифатида ЖК 145-модданинг 2-қисми, 245, 273-модданинг 2-қисми “г” банди, 277-модданинг 2-қисми “д” банди, 278-модданинг 3-қисмларида ифодаланади, бу эса қонун чиқарувчи томонидан уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари инсонпарварлик ғояси асосида муҳофаза этилаётганлигини кўрсатади.

б) жиноят содир этган вояга етмаган шахс жиноят таркибининг зарурий элементи – жиноят субъекти сифатида ифодаланади»[1].

Ш.Бердиевнинг бу фикрига қўшилган ҳолда, тадқиқот иши доирасида вояга етмаган шахслар айнан жиноят қонуни билан муҳофаза қилинадиган ижтимоий муносабатлар объекти сифатида ўрганилади.

Вояга етмаганларга нисбатан жиноятларнинг туркумланиши бўйича илмий фикрлар қуйидаги тарзда баён этилган:

А.Е.Якубовнинг фикрича, Жиноят Кодексига вояга етмаганларга нисбатан жиноятларнинг туркумланишини қуйидаги асосий гуруҳларга ажратиш мумкин:

Вояга етмаганларни жиноят ёки антижамият фаолиятига жалб қилишга сабаб бўлувчи жиноятлар;

Вояга етмаганларнинг нормал ривожланишига тўсқинлик қилувчи жиноятлар;

Вояга етмаганларнинг соғлиғи, ахлоқий ва маънавий ривожланишига зиён етказувчи жиноятлар[2].

Н.И.Ветров таъкидлаганидек эса, жиноятлар орасида вояга етмаганларга нисбатан қасд қилиш ҳолатлари, шунингдек, уларнинг жамиятдаги ижтимоий ҳимояланганлик даражаси инobatга олиниши лозим. Унинг фикрича, бундай жиноятларни оғир жиноятлар сифатида таснифлаш зарур, чунки ёшга етмаганлар жамиятнинг энг ҳимояга муҳтож қатламларидан биридир[3].

Вояга етмаганларнинг ҳуқуқларига тажовуз қилувчи жиноятчилик ҳолати ҳар қандай давлат ва фуқаролик жамиятининг ривожланиши ва фаровонлигининг муҳим кўрсаткичи ҳисобланади. А.В.Макаров тўғри таъкидлаганидек, жамиятнинг цивилизация даражаси унинг аёллар ва вояга етмаганларга бўлган муносабати билан белгиланади[4].

Умуман олганда, ёшга етмаганларга нисбатан жиноятлар икки асосий туркумга бўлиниши мумкин:

Биринчи гуруҳ: бунда ёшга етмаган шахснинг шахсий манфаатлари жиноятнинг асосий объекти сифатида намоён бўлади;

Иккинчи гуруҳ: бу ерда ёшга етмаган шахснинг манфаатлари кўшимча объект сифатида намоён бўлади.

БМТнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенцияси[5] (1989 йилда қабул қилинган, 1994 йил 29 июлда ратификация қилинган): болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда асосий халқаро ҳужжат ҳисобланиб, унда болаларга нисбатан содир этилиши мумкин бўлган жиноятларнинг олдини олишга қаратилган қатор тадбирлар ва талаблар кўзда тутилган. Мазкур Конвенциянинг 19 ва 34-моддаларида болаларга нисбатан жисмоний, руҳий ва жинсий зўравонлик, эксплуатация, бепарволик ва суиистеъмолликка қарши ҳимоя масалаларига алоҳида эътибор берилган.

Конвенциянинг ушбу моддалари асосида вояга етмаганларга нисбатан содир этиладиган жиноятлар қуйидаги тоифаларга ажратилиши мумкин:

1. Жисмоний зўравонликка асосланган жиноятлар. Жисмоний зўравонлик боланинг саломатлигига ва ривожланишига зарар етказувчи ҳаракатларни ўз ичига олади.
2. Руҳий зўравонликка асосланган жиноятлар. Руҳий зўравонлик боланинг психикасига салбий таъсир кўрсатиш ёки унинг эмоционал ривожланишини бузишга қаратилган ҳаракатлардир (масалан, таҳдид, руҳий мажбурлаш).
3. Жинсий эксплуатация ва жинсий зўравонликка асосланган жиноятлар. Яъни, болани жинсий эксплуатация ёки қонунга зид жинсий фаолиятда иштирок этишга мажбурлаш, порнографик материаллар яратишда фойдаланиш – боладан порнография ёки порнографик материалларни яратишда фойдаланиш.
4. Бепарволик ва қарамликдан маҳрум қилишга асосланган жиноятлар. Бепарволик боланинг базавий эҳтиёжларини қондирмаслик ёки унинг соғлиғи ва хавфсизлигига эътиборсизлик қилишни ўз ичига олади.

Ушбу классификация болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида содир этилиши мумкин бўлган жиноятларни аниқлаш ва уларга қарши қонуний, ижтимоий ҳамда тарбиявий чораларни кўриш имконини беради. БМТ Конвенциясига мувофиқ,

давлатлар болаларнинг ҳар қандай шаклда зўравонлик ва эксплуатацияга дучор бўлишига қарши қонунчилик ва ижтимоий механизмларни яратишга мажбурдирлар.

“Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенция[6] га Болалар савдоси, болалар фоҳишабозлиги ва болалар порнографияси билан боғлиқ Факультатив протокол (2000 йилда қабул қилинган, 2009 йил 23 январда ратификация қилинган)да вояга етмаганларга нисбатан содир этилиши мумкин бўлган жиноятлар қуйидаги тоифаларга таснифланади: болалар савдоси, яъни болаларни қасддан сотиш, уларни эксплуатация қилиш ёки ноқонуний равишда транспортировка қилиш; болалар фоҳишабозлиги – болаларни жинсий эксплуатация ёки фоҳишалikka жалб қилиш; болалар порнографияси – болаларни порнографик материаллар яратиш, тарқатиш ёки сақлашда фойдаланиш; болаларнинг жинсий эксплуатациясига қаратилган бошқа шакллар, жумладан, жинсий зўравонлик ва мажбурий жинсий фаолиятга жалб қилиш; шунингдек, болаларнинг умумий ҳуқуқлари ва хавфсизлигига таҳдид солувчи бошқа жиноятлар, жумладан, психологик босим ва ноқонуний меҳнат эксплуатацияси.

БМТ Бош Ассамблеясининг “Болаларни ҳақоратлашдан ҳимоялаш” Резолюцияси асосида вояга етмаганларга нисбатан содир этилиши мумкин бўлган жиноятлар қуйидаги тоифаларда таснифланади: болаларни мактабларда жисмоний ва руҳий зўравонлик, таҳқирлашдан ҳимоя қилиш, уларнинг таълимга бўлган ҳуқуқларини чеклашдан сақлаш; зўравонлик ва таҳқирлашга оид аниқ статистик маълумотларни тўплашдаги масъулиятсизлик ёки маълумотни яшириш; жамоатчилик хабардорлигини ошириш орқали болаларни ҳимоялаш чораларини кўришдан четланиш; интернет орқали таҳдид қилиш ва кибербуллингга қарши курашишдаги етишмовчилик. Ушбу классификация болаларни турли жинсий ҳаракатлардан ҳимоя қилиш учун муҳим асос бўлиб, давлатларни самарали чоралар кўришга рағбатлантиради.

БМТнинг “Бола ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенцияси ва унга боғлиқ Факультатив протоколлар, шунингдек, болаларни ҳақоратлашдан ҳимоя қилиш бўйича Бош Ассамблея Резолюцияси болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича давлатларнинг халқаро мажбуриятларини аниқлашда муҳим аҳамият касб этади. Ушбу ҳужжатлар давлатларга болаларга нисбатан ҳар қандай зўравонлик ва эксплуатацияга қарши курашишда аниқ йўналишларни тақдим этади. Конвенциянинг 19 ва 34-моддаларига асосланган тасниф болаларга жисмоний, руҳий ва жинсий зўравонлик, эксплуатация ва бепарволикка қарши чоралар кўришга қаратилган бўлса, Факультатив протокол болалар савдоси, фоҳишабозлиги ва порнографияси билан боғлиқ жиноятларнинг олдини олишга қаратилган. Бош Ассамблеянинг резолюцияси эса болаларни таҳқирлаш, уларнинг таълим ҳуқуқини чеклаш, жамоатчилик хабардорлигини ошириш ва интернет орқали таҳдидларнинг олдини олишдаги етишмовчиликларга алоҳида эътибор қаратади.

Умуман олганда, ушбу ҳужжатлар болаларга нисбатан содир этилиши мумкин бўлган жиноятларнинг олдини олиш ва ҳимоя чораларини кучайтиришга қаратилган ҳуқуқий, ижтимоий ва маърифий чораларнинг муҳим таснифини тақдим этади. БМТ талабларига кўра, ҳар бир давлат болалар ҳуқуқларини муҳофаза қилиш учун зарур қонунчилик ва ижтимоий механизмларни яратиши, болаларнинг хавфсиз ва соғлом

муҳитда ривожланишига йўл қўйиш учун масъулдир. Бу ёндашув халқаро даражада болалар ҳуқуқлари бўйича самарали ва тизимли ҳимояни таъминлашга хизмат қилиши билан муҳимдир.

Амалдаги Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси Махсус қисм нормаларини таҳлил қилар эканмиз, вояга етмаганларга нисбатан содир этиладиган жиноятларни бир неча мезонларга кўра таснифлашни лозим топдик. Хусусан:

1. Жиноятлар (тажовуз) мазмунига кўра: жисмоний зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар; жинсий зўравонлик жиноятлари; ахлоққа қарши жиноятлар; вояга етмаганларни жиноятга жалб этиш билан боғлиқ жанятлар.

2. Жабрланувчи ёшига кўра: 14 ёшга тўлмаган шахсга нисбатан; 14-16 ёшгача вояга етмаган шахсларга нисбатан ва 16-18 ёшгача вояга етмаган шахсларга нисбатан.

3. Жиноятчи шахслар таснифига кўра: яқин қариндошлари томонидан; яқинлари томонидан; тарбиясигасига масъул шахслар томонидан; бегона шахслар томонидан (криминологик таҳлил).

4. Жиноят объектив томон таркибига кўра: асосий таркибли (бевосита) ва оғирлаштирувчи таркибли (билвосита).

Жиноятлар (тажовуз) мазмунига кўра тансифланган жиноятлар турларига куйидаги моддалар тегишли, яъни: *жисмоний зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар* – ЖК 97-моддаси (Қасддан одам ўлдириш) иккинчи қисми “в” банди; ЖК 99-моддаси (Онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши); ЖК 103-моддаси (ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш) иккинчи қисми “б” банди; ЖК 103¹-моддаси (ўзини ўзи ўлдиришга ундаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 110-моддаси (қийнаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 115¹-моддаси (Инсонни ундан аъзоларини ва (ёки) тўқималарини трансплантация учун олишга розилик беришга мажбурлаш) иккинчи қисми; ЖК 126¹-моддаси (Оилавий (маиший) зўравонлик); ЖК 235-моддаси (қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турларини қўллаш) иккинчи қисми “д” банди; ЖК 277-моддаси (Безорилик) иккинчи қисми “д” банди. *Жинсий зўравонлик жиноятлари* 118-моддаси (номусга тегиш) учинчи қисми “а” банди, тўртинчи қисми; ЖК 119-моддаси (жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабiiй усулда қондириш) учинчи қисми “а” банди, тўртинчи қисми; ЖК 121-моддаси (Шахсни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш) учинчи қисми “а” банди; ЖК 128-моддаси (ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш); ЖК 128¹-моддаси (ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахсга моддий қимматликлар бериш ёхуд уни мулкiiй манфаатдор этиш орқали у билан жинсий алоқа қилиш); ЖК 129-моддаси (ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш). *Ахлоққа қарши жиноятлар* – ЖК 122-моддаси (вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш); ЖК 122¹-моддаси (Болани чет давлат ҳудудида назоратсиз қолдириш); ЖК 124-моддаси (Болани алмаштириб қўйиш); ЖК 125-моддаси Фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш); ЖК 130-моддаси (Порнографик маҳсулотни тайёрлаш, олиб кириш, тарқатиш, реклама қилиш, намойиш этиш) учинчи қисми; ЖК 131-моддаси (қўшмачилик қилиш ёки фоҳишахона сақлаш) тўртинчи қисми “а” банди. *Вояга етмаганларни жиноятга жалб этиш билан боғлиқ жаноятлар* - ЖК 127-моддаси (Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоiiй хатти-

ҳаракатларга жалб қилиш); 127¹-моддаси (Тиланчилик қилиш) иккинчи қисми; ЖК 145-моддаси (Виждон эркинлигини бузиш) иккинчи қисми; ЖК 216¹-моддаси (Ғайриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш) иккинчи қисми; ЖК 244²-моддаси (Диний экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа тақиқланган ташкилотлар тузиш, уларга раҳбарлик қилиш, уларда иштирок этиш) иккинчи қисми “б” банди; ЖК 278-моддаси (Қимор ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинларни ташкил этиш ҳамда ўтказиш) учинчи қисми. *Вояга етмаганларнинг озодлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятлар* - ЖК 135-моддаси (одам савдоси) учинчи қисми “а” банди; ЖК 137-моддаси (одам ўғрилаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 141³-моддаси (Шахснинг шаънини ва қадр-қимматини камситувчи ҳамда инсон ҳаётининг сир тутиладиган томонларини акс эттирувчи маълумотларни ошкор қилиш) иккинчи қисми “в” банди; ЖК 148¹-моддаси (вояга етмаган шахсларнинг меҳнатидан фойдаланишга йўл қўйилмаслиги тўғрисидаги талабларни бузиш); ЖК 148²-моддаси (меҳнатга маъмурий тарзда мажбурлаш) иккинчи қисми; ЖК 245-моддаси (шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш) иккинчи қисми “а” банди.

Бу тасниф орқали жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик даражасини аниқлашда, уларни аниқ тартибга солишда ва жиноятчиликка қарши самарали кураш чораларини ишлаб чиқишда муҳим омил ҳисобланади. Бундай таснифлаш жиноят қонунчилигини тизимлаштириш ва унинг ижтимоий фойдалилигини оширишга ёрдам беради. Ҳар бир жиноят турининг ўзига хос жиҳатларини аниқлаш орқали жиноятларга қарши курашда амалий ва назарий аҳамият касб этадиган чора-тадбирлар ишлаб чиқилади. Шунингдек, жиноятларни таснифлаш орқали уларнинг келиб чиқиш сабаблари, оқибатлари ва уларни бартараф этиш бўйича стратегик тадбирлар ишлаб чиқиш имконияти пайдо бўлади.

Жабрланувчи ёшига кўра таснифлаши:

14 ёшга тўлмаган шахсга нисбатан: ЖК 97-моддаси (Қасддан одам ўлдириш) иккинчи қисми “в” банди “ожиз аҳвол”даги шахсга нисбатан, амалиётда бу тоифа шахслар 7-10 ёшдагилар ҳисобланади; ЖК 99-моддаси (Онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши) - жабрланувчи фақатгина чақалоқ бўлиши мумкин. Одатда, туғилишнинг бошланиши ва она қорнидан чиқиб ҳаётга кириб келиш вақтидан то 4 ҳафталиккача чақалоқлик деб ҳисобланади[7]. Суд тиббиёти назарида, чақалоқлик жуда қисқа вақтдир; чақалоқ деб туғилгандан сўнг 1 суткагача яшаган гўдак ҳисобланади[8]; 118-моддаси (номусга тегиш) тўртинчи қисми; ЖК 119-моддаси (жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабий усулда қондириш) тўртинчи қисми; ЖК 124-моддаси (Болани алмаштириб қўйиш).

14-16 ёшгача вояга етмаган шахсларга нисбатан: ЖК 128-моддаси (ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш); ЖК 129-моддаси (ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш).

16-18 ёшгача вояга етмаган шахсларга нисбатан: ЖК 103-моддаси (ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш) иккинчи қисми “б” банди; ЖК 103¹-моддаси (ўзини ўзи ўлдиришга ундаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 110-моддаси (қийнаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 113-моддаси (Таносил ёки ОИВ касаллиги/ОИТСни тарқатиш);

ЖК 115¹-моддаси (Инсонни ундан аъзоларини ва (ёки) тўқималарини трансплантация учун олишга розилик беришга мажбурлаш) иккинчи қисми; 118-моддаси (номусга тегиш) учинчи қисми “а” банди; ЖК 119-моддаси (жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабий усулда қондириш) учинчи қисми “а” банди; ЖК 121-моддаси (Шахсни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш) учинчи қисми “а” банди; 122-моддаси (вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш); ЖК 122¹-моддаси (Болани чет давлат ҳудудида назоратсиз қолдириш); ЖК 125-моддаси (Фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш); ЖК 126¹-моддаси (Оилавий (маиший) зўравонлик); ЖК 127-моддаси (Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш); 127¹-моддаси (Тиланчилик қилиш) иккинчи қисми; ЖК 128¹-моддаси (ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахсга моддий қимматликлар бериш ёхуд уни мулкий манфаатдор этиш орқали у билан жинсий алоқа қилиш); ЖК 130-моддаси (Порнографик маҳсулотни тайёрлаш, олиб кириш, тарқатиш, реклама қилиш, намойиш этиш) учинчи қисми; ЖК 131-моддаси (қўшмачилик қилиш ёки фоҳишахона сақлаш) тўртинчи қисми “а” банди; ЖК 135-моддаси (одам савдоси) учинчи қисми “а” банди; ЖК 137-моддаси (одам ўғрилаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 141³-моддаси (Шахсининг шаънини ва қадр-қимматини камситувчи ҳамда инсон ҳаётининг сир тутиладиган томонларини акс эттирувчи маълумотларни ошкор қилиш) иккинчи қисми “в” банди; ЖК 145-моддаси (Виждон эркинлигини бузиш) иккинчи қисми; ЖК 148¹-моддаси (вояга етмаган шахсларнинг меҳнатида фойдаланишга йўл қўйилмаслиги тўғрисидаги талабларни бузиш); ЖК 148²-моддаси (меҳнатга маъмурий тарзда мажбурлаш) иккинчи қисми;

ЖК 216¹-моддаси (Ғайриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш) иккинчи қисми; ЖК 235-моддаси (қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турларини қўллаш) иккинчи қисми “д” банди; ЖК 244²-моддаси (Диний экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа тақиқланган ташкилотлар тузиш, уларга раҳбарлик қилиш, уларда иштирок этиш) иккинчи қисми “б” банди; ЖК 277-моддаси (Безорилик) иккинчи қисми “д” банди; ЖК 278-моддаси (Қимор ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинларни ташкил этиш ҳамда ўтказиш) учинчи қисми.

Жабрланувчиларнинг ёшига қараб жиноятларни таснифлаш уларнинг ижтимоий хавфлилиги даражасини аниқлашда ва жазо чораларини белгилашда муҳим аҳамиятга эга. Ушбу тасниф қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиётида жабрланувчи ёшига мос равишда жиноятларни тадқиқ этишга имкон беради.

14 ёшга тўлмаган шахсларга нисбатан жиноятларда жабрланувчилар жуда катта ҳимояга муҳтождир, чунки уларнинг жисмоний, руҳий ва ижтимоий ривожланиши алоҳида эътибор талаб қилади. Хусусиятлари: Жабрланувчиларнинг жуда ёш бўлиши уларнинг ўзини ҳимоя қилиш қобилиятини чеклайди. Жиноятлар уларнинг ҳаёти, соғлиғи ва маънавий ривожланишига жиддий зарар етказиши.

14-16 ёшгача вояга етмаган шахсларга нисбатан жиноятларда жабрланувчилар жисмонан ривожланган бўлиши мумкин, аммо маънавий ва руҳий жиҳатдан ҳимояга муҳтождир. Шу боис бу ёшдаги шахсларга нисбатан содир этилган жиноятлар ҳам жиддий ижтимоий хавфга эга. Хусусиятлари: Жабрланувчилар шахсий ва ижтимоий

шаклланиш жараёнида бўлади. Жиноятлар уларнинг руҳий ривожланишига таъсир қилади.

16-18 ёшгача вояга етмаган шахсларга нисбатан жиноятларда жабрланувчилар аллақачон шахс сифатида шакланган бўлса-да, уларга нисбатан содир этилган жиноятлар ҳам ижтимоий хавфлидир. Хусусиятлари: Жабрланувчилар муайян даражада жавобгарлик қобилиятига эга, аммо ҳимояга муҳтож. Жиноятлар уларнинг шахсий ҳуқуқлари, шаъни ва қадр-қимматига жиддий зарар етказиши.

Жиноят объектив томон таркибига кўра таснифланиши. асосий таркибли (бевосита): ЖК 99-моддаси (Онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши); ЖК 122-моддаси (вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш); ЖК 122¹-моддаси (Болани чет давлат ҳудудида назоратсиз қолдириш); ЖК 124-моддаси (Болани алмаштириб қўйиш); ЖК 125-моддаси Фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш); ЖК 126¹-моддаси (Оилавий (маиший) зўравонлик); ЖК 128-моддаси (ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш); ЖК 128¹-моддаси (ўн олти ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган шахсга моддий қимматликлар бериш ёхуд уни мулкрий манфаатдор этиш орқали у билан жинсий алоқа қилиш); ЖК 129-моддаси (ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш) ЖК 127-моддаси (Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш); 127¹-моддаси (Тиланчилик қилиш) иккинчи қисми; ЖК 148¹-моддаси (вояга етмаган шахсларнинг меҳнатидан фойдаланишга йўл қўйилмаслиги тўғрисидаги талабларни бузиш)

оғирлаштирувчи таркибли (билвосита): ЖК 97-моддаси (Қасддан одам ўлдириш) иккинчи қисми “в” банди; ЖК 103-моддаси (ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш) иккинчи қисми “б” банди; ЖК 103¹-моддаси (ўзини ўзи ўлдиришга ундаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 110-моддаси (қийнаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 115¹-моддаси (Инсонни ундан аъзоларини ва (ёки) тўқималарини трансплантация учун олишга розилик беришга мажбурлаш) иккинчи қисми; 118-моддаси (номусга тегиш) учинчи қисми “а” банди, тўртинчи қисми; ЖК 119-моддаси (жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабий усулда қондириш) учинчи қисми “а” банди, тўртинчи қисми; ЖК 121-моддаси (Шахсни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш) учинчи қисми “а” банди; ЖК 130-моддаси (Порнографик маҳсулотни тайёрлаш, олиб кириш, тарқатиш, реклама қилиш, намойиш этиш) учинчи қисми; ЖК 131-моддаси (қўшмачилик қилиш ёки фоҳишахона сақлаш) тўртинчи қисми “а” банди. ЖК 135-моддаси (одам савдоси) учинчи қисми “а” банди; ЖК 137-моддаси (одам ўғрилаш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 141³-моддаси (Шахснинг шаънини ва қадр-қимматини камситувчи ҳамда инсон ҳаётининг сир тутиладиган томонларини акс эттирувчи маълумотларни ошкор қилиш) иккинчи қисми “в” банди; ЖК 145-моддаси (Виждон эркинлигини бузиш) иккинчи қисми; ЖК 148²-моддаси (меҳнатга маъмурий тарзда мажбурлаш) иккинчи қисми; ЖК 216¹-моддаси (Ғайриқонуний жамоат бирлашмалари ва диний ташкилотлар фаолиятида қатнашишга ундаш) иккинчи қисми; ЖК 235-моддаси (қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки қадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турларини қўллаш) иккинчи қисми “д” банди; ЖК 244²-моддаси (Диний экстремистик, сепаратистик, фундаменталистик ёки бошқа

тақиқланган ташкилотлар тузиш, уларга раҳбарлик қилиш, уларда иштирок этиш) иккинчи қисми “б” банди; ЖК 245-моддаси (шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш) иккинчи қисми “а” банди; ЖК 278-моддаси (Қимор ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинларни ташкил этиш ҳамда ўтказиш) учинчи қисми. ЖК 277-моддаси (Безорилик) иккинчи қисми “д” банди.

Жиноятларнинг объектив томон таркибига кўра асосий ва оғирлаштирувчи таркибли жиноятларга таснифи, уларнинг ҳуқуқий хусусиятларини тушуниш ва қонунчиликда аниқ белгилашда муҳим ўрин тутаяди. Қуйида ушбу таснифнинг мазмуни, ҳуқуқий аҳамияти ва натижалари кенг таҳлил қилинади.

Асосий таркибли жиноятлар – қонунчиликда белгиланган содда ёки тўғридан-тўғри жиноят таркиблари бўлиб, уларнинг объектив томони жиноят субъекти томонидан содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик билан яққол намоён бўлади. Бундай жиноятларда қўшимча оғирлаштирувчи шартлар ёки вазиятлар йўқ.

Асосий таркибли жиноятларнинг хусусиятлари:

тўғридан-тўғри таъсир: Жиноятнинг оқибатлари аниқ ва жамият учун зарарли бўлади.

қўшимча шартлар талаб қилинмайди: Жиноят таркиби содда ҳолатда намоён бўлади.

ижтимоий хавф даражаси ўртача ёки паст: Асосий таркибли жиноятларда оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд эмас.

Оғирлаштирувчи таркибли жиноятлар – асосий таркибнинг хусусиятларига қўшимча тарзда оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд бўлган жиноятлардир. Бундай жиноятлар ижтимоий хавфлилик даражаси юқори бўлиб, жазо чоралари ҳам қатъийроқ бўлади.

Оғирлаштирувчи таркибли жиноятларнинг хусусиятлари:

қўшимча оғирлаштирувчи ҳолатлар: Ҳуқуқбузарликни оғирроқ даражада намоён қиладиган вазиятлар.

оқибатларнинг жиддийлиги: Жабрланувчи ёки жамият учун катта зарар етказилади.

юқори ижтимоий хавф: Жиноятлар жамиятда қаттиқ қораланади ва қонуний жазо талаб қилинади.

Оғирлаштирувчи таркибли жиноятларнинг объектив томонини таҳлил қилиш уларнинг ижтимоий хавфини ва зарур жазо чораларини аниқлаш имконини беради. Бунда қонунчилик юқори даражадаги таъсирчанликка эришади. Жиноятларни объектив томонга кўра таснифлашнинг аҳамияти шундаки, бу жиноят турларини аниқлаш орқали қонунчиликдаги оғишларни бартараф этшда, тергов жараёнини енгиллаштириш, судларда адолатли ҳукм чиқаришга замин яратиш, жиноятлар учун белгиланган жазо чораларининг мутаносиблигини таъминлаш, жиноятларнинг турли категорияларини таҳлил қилиш ва уларнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш ҳамда ижтимоий хавфли жиноятларга қарши курашиш стратегияларини ишлаб чиқиш хизмат қиладди.

Умуман олганда, хулоса сифатида айтиш мумкинки, вояга етмаганларга қарши жиноятлар турли шаклларда бўлиб, уларнинг ҳар бири жамият учун ўзига хос хавф

туғдиради. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси ушбу жиноятларнинг ҳар бирини аниқ тартибга солишга ва уларга нисбатан тегишли жазо чораларини қўллашга йўналтирилган. Қонунчилик ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш амалиётини такомиллаштириш орқали ушбу жиноятларга қарши самарали курашиш мумкин.

Вояга етмаганларга нисбатан содир этиладиган жиноятларнинг олдини олиш ва ҳуқуқий муҳофаза тизимини янада самарали ташкил қилиш, ушбу турдаги жиноятларнинг ижтимоий хавфлилигини камайтириш, жабрланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва жиноятчиликни тизимли равишда камайтириш мақсадида қуйидагилар таклиф этилади:

Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги қонунчиликни интернационализация қилиш: Ўзбекистон қонунчилигини БМТнинг "Бола ҳуқуқлари тўғрисида"ги конвенцияси билан мувофиқлаштириш ва уни амалга ошириш механизминини кучайтириш.

Таълим муассасаларида профилактика ишларини кучайтириш: Болаларни зўравонликдан ҳимоя қилиш бўйича мактаблар ва коллежларда махсус курслар жорий этиш.

Фуқаролик жамиятининг иштироки: Болаларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишда ННТлар ва жамоат ташкилотларининг ролини ошириш.

Жабрланувчиларга ҳуқуқий ёрдам бериш: Болалар ва уларнинг ота-оналарига зўравонлик ҳолатларида тезкор ҳуқуқий ёрдам бериш тизимини яратиш.

Илмий тадқиқотлар ва маълумотлар базаси: Болаларга нисбатан содир этилган жиноятларни таҳлил қилиш ва уларнинг олдини олиш бўйича илмий асосланган маълумотлар базасини яратиш.

References:

1. Бердиев Ш. Вояга етмаганлар ҳуқуқлари. Ҳуқуқшунос – Юрист, 2008, №3. –Б.14.
2. Уголовное право. Особенная часть. Под. ред. Козаченко И.Я. и Незнамова З.А. - М., 2001.С. 168.
3. Ветров Н.И. Уголовное право. Особенная часть: учебник / Под ред. В.Н. Петрашева. М., 1999.С.138
4. См.: Макаров А.В. Уголовная ответственность за нарушение прав несовершеннолетних. Диссертация ... канд. юрид. наук. М., 2001. С. 71.
5. <https://lex.uz/docs/2595909>
6. Қаранг: Факультативный протокол "К Конвенции о правах ребенка, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии" // <https://lex.uz/docs/2683911>
7. Qarang: Малая медицинская энциклопедия / Под ред. В.И. Покровского. Т.4. – М.: 1996. –96-б.
8. Ibrohimovna, M. S. (2019). BASICS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES THROUGH INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE IN MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(12).
9. Musayeva, S. I., & Mengliyeva, S. S. (2022). Kursantlarning madaniyatlararo rivojlantirish.

10. Qarang: Судебная медицина (Руководство для врачей) / Под ред. А.А. Матышева и А.Р. Деньковского. – Л.: «Медицина», 1985. – 386-б